Säters kommun
Förutsättningar kulturmiljö Ulvshyttan

PM

2026-02-26

Uppdragsnummer 10390164

Distribution

Säters kommun

Förutsättningar kulturmiljö Ulvshyttan

2026-02-2626

Uppdragsnummer 10390164

Förberedd för

Säters kommun

Förberedd av

WSP Sverige
Bergmästaregatan 2, Falun

Kvalitetskontroll	Namn	Datum
Förberedd av:	Jerk Allvar	2026-02-18
Granskad av:	Fredrik Wikman Dahl	2026-02-20

Innehållsförteckning

1.	**Bakgrund och förutsättningar**	**4**
1.1	Bakgrund	4
1.2	Idé om förändring i kulturhistorisk kontext	4
1.3	Nuvarande planförutsättningar	5
1.3.1	Gällande detaljplan 1533L	5
1.4	Bebyggelsehistorisk sammanfattning	7
1.4.1	Bergs- och skogsbrukets tid	7
1.4.2	Modern tid	8
1.5	Bevarade delar av hyttan	9
2.	**Regelverk och underlag vid planering och byggande vid kulturmiljöer**	**12**
2.1	Lagstadgat skydd	12
2.2	Säters kommuns översiktsplan	13
2.3	Säters kommuns kulturmiljöprogram	14
2.3.1	Kulturmiljöprogrammets motiv till bevarande	15
2.3.2	Kulturmiljöprogrammets beskrivning av värdebärande karaktärsdrag	15
2.3.3	Kulturmiljöprogrammets råd och riktlinjer:	16
3.	**Möjliga förhållningssätt**	**18**
3.1	Kommentarer kring regelverk och underlag	18
3.2	Exempel 1 - i linje med gällande detaljplan	19
3.3	Exempel 2 - striktare än gällande plan	20
3.4	Exempel 3 - mer tillåtande än gällande plan	21
3.5	Sammanfattande riskanalys - kulturvärden	22
Referenser		**23**

Bilaga 1. Samlad riskmatris för tre scenarier (exempel 1-3)

1. Bakgrund och förutsättningar

1.1 Bakgrund

En detaljplan ska tas fram i Ulvshyttan i Säters kommun, i en kulturhistoriskt intressant miljö och i angränsning till en fornlämningsregistrerad järnbruksmiljö. Inför planläggningen har Säters kommun efterfrågat en genomgång av befintligt underlag och de värden och förhållningssätt som befintligt kunskapsunderlag lyfter fram. Som en del i arbetet har det även efterfrågats en planmässig bedömning av hur önskad utveckling kan samverka med kulturmiljövärdena i området. Som en del av detta har en bilaga om risker kopplade till kulturvärden tagits fram enligt Riksantikvarieämbetets metodik. WSP vill betona att detta PM har fokus på en redovisning av just den kulturhistoriska kontexten, med breda penseldrag, och en tidig planmässig bedömning där olika alternativ, perspektiv och intressen vägs in. I rapporten illustreras några av de vägval som behöver göras under fortsatt planprocess. Denna rapport har inte tagits fram av antikvarisk kompetens, utan med ett bredare och mer allmänt planeringsperspektiv. Bebyggelseantikvarisk sakkompetens har inte deltagit i arbetet. Detta PM kan inte svara exakt vad som kan tillåtas på platsen utifrån kulturmiljöperspektiv, detta kommer behöva prövas under planprocessen i dialog med länsstyrelsen och andra berörda och remissinstanser. Kompletterande antikvariskt underlag kan komma att behövas, och behöver i så fall avgränsas i dialog med länsstyrelsen.

1.2 Idé om förändring i kulturhistorisk kontext

Ägaren till fastigheten Ulvshyttan 7:4, Säters kommun, har under 2024 tagit initiativ till planläggning genom begäran om planbesked. Området är planlagt sedan tidigare, i *Detaljplan för Ulfshyttan 7:4 mm* med beteckning 1533L, som fick laga kraft den 31 maj 1990. Den gällande detaljplanen anger bostadsändamål för hela fastigheten. Syftet med en ny detaljplan är att bekräfta den nuvarande faktiska användningen som fritidsboende och stugby. Pågående verksamhet är planstridig men bedrivs med stöd av ett tidsbegränsat bygglov. Avsikten är också att en ny detaljplan ska möjliggöra en framtida utveckling av fastigheten och den pågående verksamheten. Fastighetsägaren önskar att en ny detaljplan möjliggör för camping, ställplatser för husbilar, enklare campingstugor, permanentboende samt kompletterande service såsom butik och restaurang.

Figur 1 Översikt Ulvshyttan, med fastigheten Ulvshyttan 7:4 markerad med röd linje. Bildkälla Lantmäteriet, min karta.

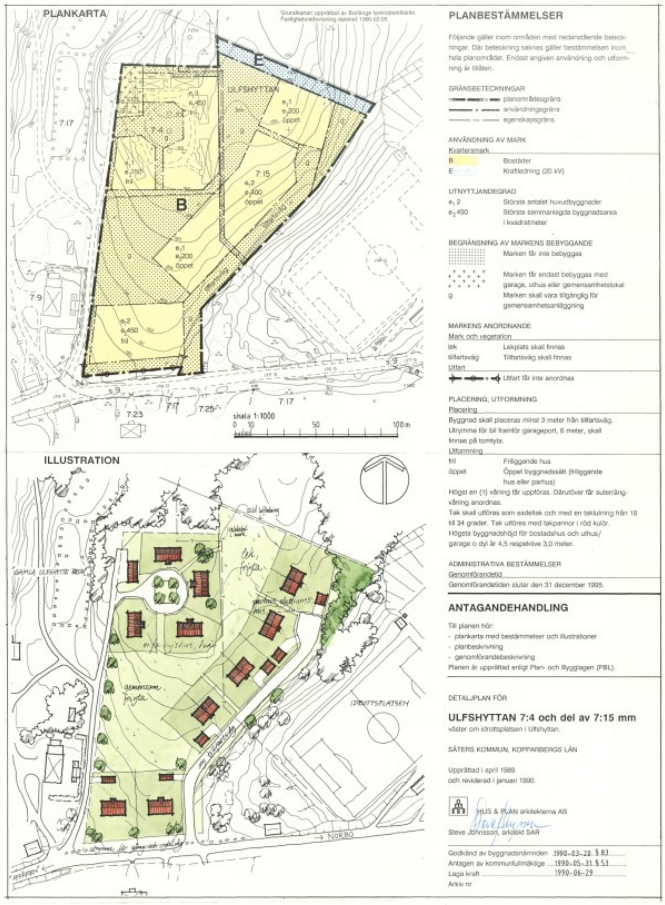
Samhällsbyggnadsnämnden i Säters kommun beslutade den 30 oktober 2024 att lämna positivt planbesked, vilket innebär att ansökan är lämplig att pröva i en planprocess enligt plan- och bygglagen. I samband med kommunens beslut om positivt planbesked gavs även ett uppdrag till tjänstemannaorganisationen att upprätta förslag till detaljplan. I nämndens beslut förtydligas att innehållet i kommunens *PM beslutsunderlag planbesked för Ulvshyttan 4:7*, daterat 2024-08-30, ska beaktas i planläggningen. I beslutsunderlaget beskrivs platsens förutsättningar och vad en detaljplaneprocess innebär när det gäller prövning av markens lämplighet.

I *PM beslutsunderlag planbesked* beskrivs bland annat att Ulvshyttan har pekats ut som ett särskilt värdefullt område i kommunens kulturmiljöprogram. Ulvshyttan är en järnbruksmiljö med rötterna i 1600-talet, men med spår framför allt från 1800- och 1900-talen. Den historiska bruksmiljön angränsar direkt till planområdet. I underlaget beskrivs också vilka områden och objekt i områdets närhet som är registrerade som fornlämningar. Vidare beskrivs att det är av stor vikt att ny bebyggelse på platsen inte ger negativ påverkan på områdets historiska läsbarhet. Behovet av fördjupning ligger till grund för detta *PM Förutsättningar kulturmiljö Ulvshyttan*, och underlaget ska kunna ge kunskap och visa på principiella förutsättningar för fortsatt planarbete.

1.3 Nuvarande planförutsättningar

1.3.1 Gällande detaljplan 1533L

När den nuvarande detaljplanen 1433L togs fram, år 1989-90, var området inte planlagt sedan tidigare. I den nordvästra delen fanns redan låga bostadsbyggnader. Vid planläggningen var avsikten att skapa förutsättningar för nya permanentbostäder i småhus och parhus. Dels i öster, i sluttningen mot idrottsplatsen där en ny tillfartsväg planerades, dels i söder mot Norbovägen. Tanken var även att den norra bebyggelsen skulle rivas till förmån för nya hus. Bebyggelsen begränsas till en våning inom hela området. I detaljplanen kan det utläsas en ambition om en förhållandevis strikt bebyggelseplacering med orientering efter befintliga väg- och landskapsstrukturer. Detaljplanen syftade till en markanvändning och bebyggelseskala som skulle ansluta till den närbelägna bruksmiljön. I planen finns bestämmelser om att byggnader ska utformas med sadeltak och röda takpannor.

Figur 2 Gällande detaljplan

Den gällande detaljplanen kan beskrivas som en rationell och förhållandevis enkel planidé som tar fasta på befintliga strukturer. Trots förtätningsambitionen fanns en vilja att behålla områdets öppenhet, vilket bidrog till att några områden undantogs från bebyggelse för att i stället fungera som gemensamhetsytor för lek och rekreation. I planbeskrivningen framhålls kulturmiljövärdena i den angränsande bruksmiljön. Det finns dock ingen tydlig beskrivning av om just närheten till bruksmiljön avspeglas i bebyggelseförslagets disposition. Planens föreskrifter om sadeltak med visst lutningsintervall och takpannor i rött visar på en vilja till anpassning till traditionell byggnadstradition, även om motiven för detta inte beskrivs närmare. Det anges dock i planbeskrivningen att samråd med antikvarisk expertis bör förekomma i bygglovskedet. Byggrätterna i öster, närmast idrottsplatsen, avsågs nyttjas för sluttningshus. Även om den östra bebyggelsen har inte förverkligats kan man se att placeringen i förhållande till marknivåerna hade exponerat bebyggelsen mot öster. Västerifrån, från bruksområdet, hade den östra bebyggelsen sannolikt upplevts som underordnad. Ifall byggnaderna i norr hade rivits och nya enfamiljshus uppförts hade det sannolikt blivit en mer luftig bebyggelsestruktur än de nuvarande byggnaderna med relativt långa fasader. Sådan ny bebyggelse hade troligen, utifrån modern byggnadsstandard, även blivit något högre än de mycket låga byggnaderna från de tidigare pensionärsbostäderna.

1.4 Bebyggelsehistorisk sammanfattning

1.4.1 Bergs- och skogsbrukets tid

Ulvshyttan, eller Ulfshyttan med äldre stavning, ligger inom Silvbergsområdet som har en lång historia av gruv- och hyttverksamhet. Silvbergsområdet är ett kuperat skogslandskap som under äldre tider varit glesbefolkat, jämfört med den närliggande Tunaslätten som är bördig och befolkades tidigt. Tillgången till mineralfyndigheter för utvinning, skog för bränsle och vattendrag för kraft och transport gav förutsättningar för bergsbruket. Sjösystemet med stora och lilla Ulvsjön avrinner i riktning mot Stora Tuna kyrka, via Grängshammarsån. Längs vattendragen finns flertalet regleringar samt lämningar av hyttor och kvarnar från olika epoker.

Ulvshyttan ligger ungefär mitt emellan Östra Silvberg i närheten av Säter och Västra Silvberg (Stollberg) i närheten av Smedjebacken. Både östra och västra Silvberg är mycket gamla fyndigheter och har omnämnts redan under 1400- respektive 1300-talen. I Säters kommuns kulturmiljöprogram anges dock att det finns indikationer på verksamhet vid Östra Silvberg redan på 700-800-talen. Vid Östra Silvberg avtog produktionen under 1600-talet. Sporadisk brytning fortsatte dock fram till början av 1900-talet. Även om Östra Silvbergs betydelse kan vara svår att avläsa idag har verksamheten påverkat sitt omland då det anlades hyttor, gjordes provbrytningar och etablerades boställen i området. Området Norbo Finnmark, strax öster om Ulvshyttan, berättar även om inflyttningen av finska familjer under 1500- och 1600-talen.

Bergsbruket skiftade över till järn och under 1600-talet utvecklades exempelvis verksamheten vid Grängshyttan, senare Grängshammar, som sedan hade sin storhetstid under 1800-talets första hälft. Även Ulvshyttan utvecklades med hytta och smedjor under 1600-talet, i anslutning till den vattenkraft som kunde nyttjas från nivåskillnaden mellan Järsjön och Lilla Ulvsjön. Efter ett uppehåll under 1700-talet uppfördes en ny masugn vid sekelskiftet 1700-1800, vilket startade en ny aktiv period. I Ulvshyttans norra del, och på Limön (tidigare Kalkön) i Lilla Ulvsjön återfinns rester av kalkbrott. Kalkrik berggrund finns i några få stråk, och kalk behövdes i hyttans verksamhet. Närheten till Hästhagsbergsgruvan, ett stenkast från Ulvshyttan, och Bråfall gav en nära tillgång till järnmalm. Järnet fördes vidare via vattnet till Grängshammar för vidare förädling. Ulvshyttans betydelse ökade successivt och på 1870-talet introducerades den nya bessemermetoden vid hyttan. Vid denna tid byggdes järnvägen, nuvarande Bergslagsbanan, några kilometer från Ulvshyttan. Järnvägen ökade möjligheterna till effektiva transporter för bergsbruk och sågverket i det närbelägna Malmviken/Skaraborg.

Parallellt med utvecklingen i Ulvshyttan minskade Grängshammars betydelse. Bruket i Grängshammar lades ned 1877 och det gemensamma ägarbolaget flyttade då sin administration till Ulvshyttan. Under 1890-talet uppfördes Ulvshyttans herrgård med torn och tillhörande parkmiljö. Herrgården ligger strax öster om hyttområdet, vid en halvö i Lilla Ulvsjön. Ulvshyttans hytta lades ned på 1930-talet, men fortsatt verksamhet pågick genom gruvbrytning och förädling av varp. Under andra världskriget fick orten ett uppsving i och med stor efterfrågan på malm och skogsprodukter, då anlades exempelvis idrottsplatsen. I Ulvshyttan och vid den närliggande ångsågen fanns byggnader som under 1950 och 60-talet nyttjades för olika typer av verkstäder, bland annat för metallförädling. Brytningen i Hästhagsgruvan upphörde på 1960-talet, och verkstäderna i hyttområdet stängdes i slutet av 1960-talet.

Den äldre bebyggelsestrukturen behöver ses som en helhetsmiljö med olika årsringar. Hyttområdet utgör en fast fornlämning där bland annat hyttruin, rostugn och en kolhusruin ingår. En stor del av de byggnader och ruiner som finns kvar idag tillkom under sent 1800- och tidigt 1900-tal. I hyttområdets

östra del finns ruinen av ett kolhus. Byggnaden var stor till ytan och speglar verksamhetens stora behov av kol. Där den nu aktuella fastigheten Ulvshyttan 7:4 ligger fanns tidigare ett större brukat markområde, kallad för Kolhusåkern.

Figur 3 Flygbild över Ulvshyttan, daterad 1928. Hyttmiljön ses som en bebyggelsekoncentration vid vattendraget. Det närliggande sågverkets verksamhet ses i bildens överkant. Kolhuset, med ett stort sadeltak och en vinklad planform framträder tydligt. Den öppna marken till höger om Kolhuset kallades för Kolhusåkern och var uppodlad. Foto Aero Material AB. Bildkälla Digitalt museum/Järnvägsmuseet. (Beskuren)

1.4.2 Modern tid

Efter nedläggning av bruk, gruva och verkstäder minskade Ulvshyttans befolkning under andra halvan av 1900-talet. Som en del i folkhemsepokens satsningar på institutioner byggdes under 1950-talet en ny skolbyggnad i tegel, i närheten av Ulvshyttans herrgård. Ett pensionärshem byggdes på Kolhusåkerns övre del. Även om pensionärshemmet inte är utpekat som några större kulturmiljövärden utgör det en del i ortens historiska utveckling. Pensionärshemmet består av några längor av envåningshus, grupperade runt en öppen gårdsmiljö. Bebyggelsen på Kolhusåkern har kompletterats med nya byggnader med stöd av detaljplanen från 1990. Det tidigare pensionärshemmet har förändrats avsevärt genom tillbyggda volymer samt utbytta fönster, dörrar, fasader, tak och detaljer. Byggnadernas entrépartier hade ursprungligen horisontella tak i en funkisliknande stil. Entréerna har nu tak med gavelmotiv och snickarglädje mot den kringbyggda gården. Pensionärshemmet har även förändrats sett till sin funktion och används sedan längre för annan typ av boende.

Figur 4 Flygfoto över del av Ulvshyttan från 1950-talet. Hyttan framträder tydligt i bildens vänstra del och brukskontoret till höger. Kolhuset hade vid det här laget förstörts och endast de karaktäristiska stenpelarna fanns kvar. Det nybyggda pensionärshemmet med kringbyggd gård ses i bildens mitt. Foto Olof Liljeqvist. Bildkälla Digitalt museum/Dalarnas museum. (Beskuren)

1.5 Bevarade delar av hyttan

Även om flera byggnader och byggnadsdelar från bruksmiljön har rivits återstår fortfarande byggnader och byggnadsverk som tillsammans ger en tydlig bild av platsens historia. I figur 4 ovan kan man se hur den idag fristående tornliknande masugnen och rostugnen med sin skorsten tidigare haft en sammanlänkande byggnadsdel. Nuvarande byggnader och ruiner i själva hyttområdet är från perioden 1832-1896. (Källa Arkeologisk schaktningsövervakning Ulvshyttan, Dalarnas museum 2022, drn 206/21, Lee Widegren Lundin.)

Figur 5 Masugnen. Foto: Säters kommun

Figur 6 Sintringsverket till vänster och Rostugnen till höger. Foto: Säters kommun

Figur 7 Kolhusruinen med de karaktäristiska stenpelarna. Bebyggelse på fastigheten Ulvshyttan 7:4 ses i bakgrunden på en högre nivå, varifrån kolhuset hade ramper för inlastning (se figur 3). Foto: Säters kommun

Figur 8 Brukskontoret. Foto: Säters kommuns kulturmiljöprogram

Figur 9 Vy från den aktuella fastigheten, Ulvshyttan 7:4. En vy som ger en pedagogisk överblick där flera utpekade kärnvärden i bruksmiljön samverkar. Kolhusruinen i förgrunden, hyttmiljöns byggnader med sintringsverk, rostugn och masugn i anslutning till vattendraget, röda arbetarbostäder i bakgrunden vid foten av Uvberget. På andra sidan Uvberget ligger Hästhagsbergsgruvan. Foto: Säters kommun

2. Regelverk och underlag vid planering och byggande vid kulturmiljöer

2.1 Lagstadgat skydd

Miljöbalk (1998:808):

Riksantikvarieämbetet kan peka ut vissa värdefulla kulturmiljöer som riksintresseanspråk enligt 3 kapitlet miljöbalken. Ulvshyttan och dess bruksmiljö omfattas inte av något riksintresseanspråk.

I övrigt har miljöbalken ett brett miljöbegrepp, där kulturmiljöer inbegrips i begreppet ”miljö”. Bland annat anges i miljöbalkens portalparagraf, 1 kap. 1§ MB, att ”Miljöbalken skall tillämpas så att … 2. Värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas…”. (Boverket, PBL Kunskapsbanken)

Kulturmiljölag (1988:950):

Ulvshyttans hyttområde är skyddat som fornlämning enligt kulturmiljölagen. Kalkbrottet norr om Kolhusåkern och en ristning utgör separata registrerade fornlämningar. Skydd i form av fornlämning enligt kulturmiljölagen innebär att det är förbjudet att utan tillstånd ändra eller skada en fornlämning. Skyddet omfattar inte enbart själva fornlämningen utan även ett så stort område på marken som behövs för att bevara den och för att ge den ett tillräckligt utrymme, ett fornlämningsområde.

Ett fornlämningsområdes utbredning kan i vissa fall bestämmas, men sådana beslut fattas idag endast undantagsvis. Detta innebär att det kan vara svårt för en kommun eller enskild fastighetsägare att veta exakt hur stort ett fornlämningsområde är. Detta medför viss risk för oavsiktliga överträdelser. För fornlämningar som har ett högt upplevelsevärde och som ligger i ett öppet landskap kan det exempelvis krävas ett relativt stort fornlämningsområde. Länsstyrelsen är tillsynsmyndighet i frågor om fornlämningar.

Osäkerheten gällande fornlämningsområdens utbredning, och konsekvenserna av en viss åtgärd, innebär att det är viktigt att samråda med länsstyrelsen inom ramen för en planprocess och inför eventuella åtgärder. Ett tillstånd enligt kulturmiljölagen kan behövas om en åtgärd ska utföras i närheten av en fornlämning. När länsstyrelsen ska pröva om en åtgärd är tillåtlig eller inte kan det i ett första steg behövas mer kunskap för att ta reda på om fornlämningen kommer att beröras. Länsstyrelsen kan då fatta beslut om att ett fördjupat underlag i form av en arkeologisk utredning behöver tas fram. (Boverket, PBL Kunskapsbanken)

Plan- och bygglagen (2010:900):

Vid planläggning och andra beslut enligt plan- och bygglagen (PBL) ska hänsyn tas till kulturvärden. Bebyggelse och byggnadsverk ska utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt, bland annat med hänsyn till kulturvärdena på platsen. Det framgår även att ett områdes särskilda kulturhistoriska värden ska skyddas, och att ändringar och tillägg ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas, 2 kap. 6§ PBL. I plan- och bygglagen framgår även att byggnader och

bebyggelseområden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas, 2 kap 13§ PBL.

Vid framtagande av detaljplaner och i bygglovsärenden krävs vanligtvis ett stort antal avvägningar av olika berättigade intressen. Hänsyn till kulturmiljövärden kan vara ett sådant allmänt intresse som ska beaktas, och i avvägningarna kan kommunens översiktsplan, kulturmiljöprogram och tidigare utförda utredningar vara till stöd. I vissa fall krävs att nya specifika underlag tas fram av expertis. (Boverket, PBL Kunskapsbanken)

Plan- och bygglagens tydliga principer om avvägningar innebär att alla intressen inte alltid kan tillgodoses fullt ut, även om intresset i sig är berättigat. Ibland behöver något intresse stå tillbaka helt framför något annat som vid en avvägning bedöms ha företräde.

2.2 Säters kommuns översiktsplan

Säters kommuns översiktsplan antogs 2013 och redovisar inriktningen för kommunens långsiktiga markanvändning. En översiktsplan hanterar i första hand olika allmänna intressen, jämfört med detaljplanering där olika enskilda intressen har en större roll.

Säters kommun har beslutat om en planeringsstrategi 2024. En planeringsstrategi behöver tas fram varje mandatperiod och syftet är att kommunen ska ha en löpande strategisk planering. I en planeringsstrategi ska översiktsplanens aktualitet bedömas och det kan pekas ut vilka delar som behöver ses över i fortsatt planering.

I översiktsplanen redovisas att det utöver kommunens riksintressanta kulturmiljöer finns även stora kulturmiljövärden i Grängshammar, Solvarbo och Ulvshyttan. Det anges att en exploatering vid Sandviken vid Lilla Ulvsjön bör föregås av en planläggning med hänsyn till områdets kulturhistoriska lämningar. Sådan exploatering beskrivs dock inte närmare.

I översiktsplanen anges ett antal mål kopplade till kulturmiljö. Under rubriken Dalarnas miljömål anges att kulturmiljöaspekter ingår i mål om levande sjöar och vattendrag, myllrande våtmarker och levande skogar, samt ett rikt växt- och djurliv. Under rubriken Dalastrategin anges att regionen tar vara på attraktionsvärden och tillväxtpotential och att unika natur- och kulturmiljöer ses som en tillgång för både lokal och regional utveckling. Övriga mål kopplas till Dalarnas landsbygdsprogram 2006-2012 där ett mål handlar om ett levande och attraktivt kulturlandskap, samt ett kommunalt mål om att sjöar och vattendrag ska förvaltas så att spår och mångfald efter människans historiska nyttjande bevaras. (Säters kommun, översiktsplan sid. 42)

En av de riktlinjer och strategier som anges angående kulturmiljövård är relevant för Ulvshyttan. Där anges att *kulturmiljövårdens intressen bevakas i samband med planläggning och lovpliktiga åtgärder. Kulturnämnden är remissinstans i sådana ärenden. Även Dalarnas museum är en resurs vid plan- och byggfrågor i kulturhistoriska miljöer*. (Säters kommun, översiktsplan sid. 43)

I översiktsplanen benämns Ulvshyttan som objekt ”Sk4”, under rubriken *Skogsområde med stora kulturvärden*. Det anges att området är en *bruksmiljö med intressanta rester från järnhanteringens olika processer, samt välbevarad bruksherrgård. Rik flora i intilliggande kalkmarker.* (Säters kommun, översiktsplan sid. 66)

I planeringsstrategin från 2024 finns inga specifika skrivningar om Ulvshyttan. Det beskrivs att översiktsplanens beskrivningar och områdesvisa rekommendationer är aktuella, men att det saknas

ställningstaganden för hur kulturmiljövärden ska hanteras och vägas mot andra intressen. Det konstateras att översiktsplanen inte är behjälplig för avväganden. I planeringsstrategin anges att ett kulturmiljöprogram var under framtagande och att det efter dess färdigställande kan bli aktuellt att revidera delar av översiktsplanen avseende preciseringar, mer utförligare beskrivningar för att kunna redovisa vilka konsekvenser och vilken påverkan som motstående intressen kan medföra på kulturmiljövärden. (Säters kommun, planeringsstrategi 2024)

2.3 Säters kommuns kulturmiljöprogram

I Säters kommuns kulturmiljöprogram, antaget 2024, finns en beskrivning av Silvbergsområdets historia och Ulvshyttans förändring över tid. I programmet anges Ulvshyttan som en av fem särskilt värdefulla kulturmiljöer i Silvbergsområdet. Det utpekade området omfattar även Porjus och Hyttdammen, Ulvshyttans herrgård, Hästhagsbergsgruvan, Uvberget Malmviken, delar av Skaraborg och Lilla Ulvsjön, samt närliggande skogsområden. Området är alltså betydligt större än fornlämningsområdet vid hyttan. I följande avsnitt anges flera citat från kommunens kulturmiljöprogram. De delar som är direkt relevanta för det aktuella planarbetet markeras med understrykning.

Figur 10 Bild över Ulvshyttan och det stora område som pekats ut som en särskilt värdefull kulturmiljö. Ungefärligt läge för fastigheten Ulvshyttan 7:4 visas med röd markering. Bildkälla: Säters kommun, kulturmiljöprogram. Markering i rött tillagd av WSP.

2.3.1 Kulturmiljöprogrammets motiv till bevarande

Ulfshyttan är en miljö med rötter i 1600-talets hyttverksamhet i Silvberg, där det sena 1800-talets och 1900-talets bruksmiljö särskilt återspeglas. Genom de lämningar som finns kvar av järnverksindustrin intill vattnet och genom byggnader vid Bruket, Skaraborg och herrgården är Ulvshyttan en sammansatt miljö där viktiga faser i den svenska järnindustrin och folkhemsbygget kan avläsas. Hyttans byggnader ligger samlade intill vattnet vilket gör miljön särskilt tydlig. Ulfshyttans herrgård är med sin välbevarade karaktär en betydelsefull del av bruksmiljön och återspeglar också en särskilt intressant historia genom sin koppling till viktiga kulturpersoner och rikspolitiken i Sverige under 1900-talet.

2.3.2 Kulturmiljöprogrammets beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

Det rinnande vattnet mellan hyttdammen och Lilla Ulvssjön, lämningarna av järnhanteringen från olika tider tillsammans med bebyggelsen vid Bruket, Skaraborg och Herrgården samt kraftstationen vid Porjus är alla viktiga beståndsdelar i miljön.

Ett flertal byggnader och byggnadslämningar finns som är värdebärande för miljön. De utgörs av järnbrukets byggnader och bostäder kopplade till bruket, Ulfshyttans herrgård, kvarvarande bebyggelse från Ulvshyttans sågverk och bebyggelsen vd Skaraborg. Ulvshyttan är det inte bara de äldsta byggnaderna och lämningarna som är värdebärande; även andra tiders bebyggelse berättar om olika faser i hytt- och järnverksortens utveckling, från 1800-talet och in på 1950-talet. De bevarade uttrycken och äldre detaljer och byggnadsdelar är värdebärande för bruksmiljön. Det gäller både ruiner och kvarstående byggnader.

För enskilda byggnader och objekt är byggnadsvolymer, taklutning, material, och bevarade äldre originalmaterial viktiga. Liksom konstruktionsdetaljer, äldre delar och detaljer som fönster och fönsterluckor.

***Följande karaktärer värdebärande för landskapet i stort**:*

- *Det öppna landskapsrummet med det rinnande vattnet från hyttdammen och utloppet Lilla Ulvssjön, vyerna över vattnet med flera byggnader och lämningar.*
- *Gruvlämningar och rester av verksamheter kopplade till Ulvshyttan såsom Hästhagbergsgruvan.*
- *Naturlandskapet med skog och omgivande höjder är en viktig karaktär kring Ulvshyttan och Lilla Ulvsjön. Hyttmiljöns och Herrgårdens koppling mot vattnet, och Uvberget samt höjderna väster om Ulvshyttan.*
- *Äldre vägsträckningar – Norbovägen och Pollacksundsvägen.*

- *Möjligheten att uppleva industrimiljön och avläsa bebyggelsen vid Bruket och Skaraborg från vägen utmed vattnet.*

2.3.3 Kulturmiljöprogrammets råd och riktlinjer:

Landskapet

- *Det rinnande vattnet var en förutsättning för bruksmiljön. Lämningar av anläggningar i anslutning till vattnet är därför viktiga att bevara och underhålla. Det kan gälla dammanläggningar, stenmurar, stenskoningar och vattenrännor. Det behöver dock beaktas att samråd ska ske med Länsstyrelsen om underhåll innebär ingrepp i fornlämning.*
- *Ny bebyggelse bör inte uppföras i nära anslutning till lämningarna vid hyttmiljön eller i exponerade lägen i anslutning till vattnet i Hyttdammen eller lilla Ulvsjön.*

Byggnader - bevarande och underhåll

- *Samtliga byggnader och ruiner av byggnader kopplade till bruksmiljön bevaras och underhålls med metoder och material anpassade till deras egenart.*
- *Bebyggelse tillkommen före 1960-talet som kan kopplas till järnverket eller ortens utveckling och som har kvar sin huvudkaraktär bör generellt bevaras. Byggnadernas uttryck ska bevaras och underhåll utföras på ett anpassat sätt.*
- *Inslag som hör till den äldre bebyggelsen bör bevaras, såsom uthus, jordkällare, äldre trädgårdar och träd, murar, grindar.*
- *Bebyggelse och fastigheter bör inte delas av eller skärmas av. Nya plank, murar, häckar eller liknade bör undvikas.*

Ny bebyggelse, komplementbyggnader

- *En stor restriktivitet bör tillämpas avseende ny bebyggelse inom sammanhängande och enhetlig bebyggelse (exempelvis Bruket och Skaraborg). Nya byggnader som försvårar läsbarheten av de sammanhängande delar av miljön bör undvikas.*
- *Vissa delar av det särskilt värdefulla bebyggelseområdet är mer tåligt för nya tillägg. Det kan gälla utanför sammanhållen kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och i lägen som inte är exponerade mot vattnet, vägen eller hyttmiljön.*
- *Eventuell ny bebyggelse bör anpassas avseende skala och karaktär*

Ett besöksmål med en intressant historia

- *Ulvshyttan är en miljö där en spännande historia kan upplevas. Närheten till Rommes skidanläggning lockar också besökare som inte primärt besöker den kulturhistoriska miljön, men som ändå kan ges en upplevelse i Ulvshyttan.*

För att stärka Ulvshyttan som kulturhistoriskt besöksmål är det viktigt att bibehålla småskalighet och karaktär inom och kring miljön.

- *Hyttmiljön bör underhållas, skötas och vara tillgänglig som besöksmål. Miljön är idag skyltad som en del av Silverringen och genom Hembygdsföreningens skyltar.*
- *Det finns potential att stärka Ulvshyttan som besöksmål, om utveckling sker med hänsyn till platsens värden. Eventuell ny bebyggelse bör anpassas avseende placering och skala.*

3. Möjliga förhållningssätt

3.1 Kommentarer kring regelverk och underlag

Precis som kommunens planeringsstrategi anger saknar översiktsplanen ett tydligt stöd vid avvägningar mellan motstående intressen. Eftersom kulturmiljöprogrammet, av naturliga skäl, har fokus på just kulturmiljö ger det ett bra underlag och värdefulla riktlinjer. Det lyfts dock inte fram att utveckling och förändring av markanvändning även kan ses som en del i en pågående och logisk historisk utveckling. Det kan snarare anas en inriktning där miljöer med höga kulturmiljövärden helst inte ska få några nya inslag, ens i närheten. Med en sådan inriktning kan framtida tillägg och förändringar bli svårhanterade, speciellt när kulturmiljön beskrivs som en sammansatt kulturmiljö som innefattar ett stort område. I samklang med denna restriktivitet anges i de sista riktlinjerna, om ett besöksmål med intressant historia, att det är viktigt med en bibehållen karaktär och småskalighet inom och kring miljön. I riktlinjernas sista punkt öppnas dock för att utveckling kan ske med hänsyn till platsens värden, och att ny bebyggelse bör anpassas avseende placering och skala. Alltså ett fokus på skadebegränsning.

Eftersom en planläggning enligt plan- och bygglagen innebär avvägningar av olika allmänna och enskilda intressen kommer det alltid behöva göras vägval när en ny detaljplan upprättas. Fastighetsägaren har ett starkt enskilt intresse av att kunna utveckla sin fastighet, som redan nu har outnyttjade byggrätter för bostadsändamål. Det kan även finnas andra allmänna och enskilda intressen som talar för att tillåta förändringar, även i hyttområdets närhet. En utvecklad camping med stugby, i direkt anslutning till en värdefull kulturmiljö, kan likväl ses som en stor möjlighet att locka besökare till Ulvshyttan. Något som i sin tur kan skapa ringar på vattnet för besöksnäring och näringsliv.

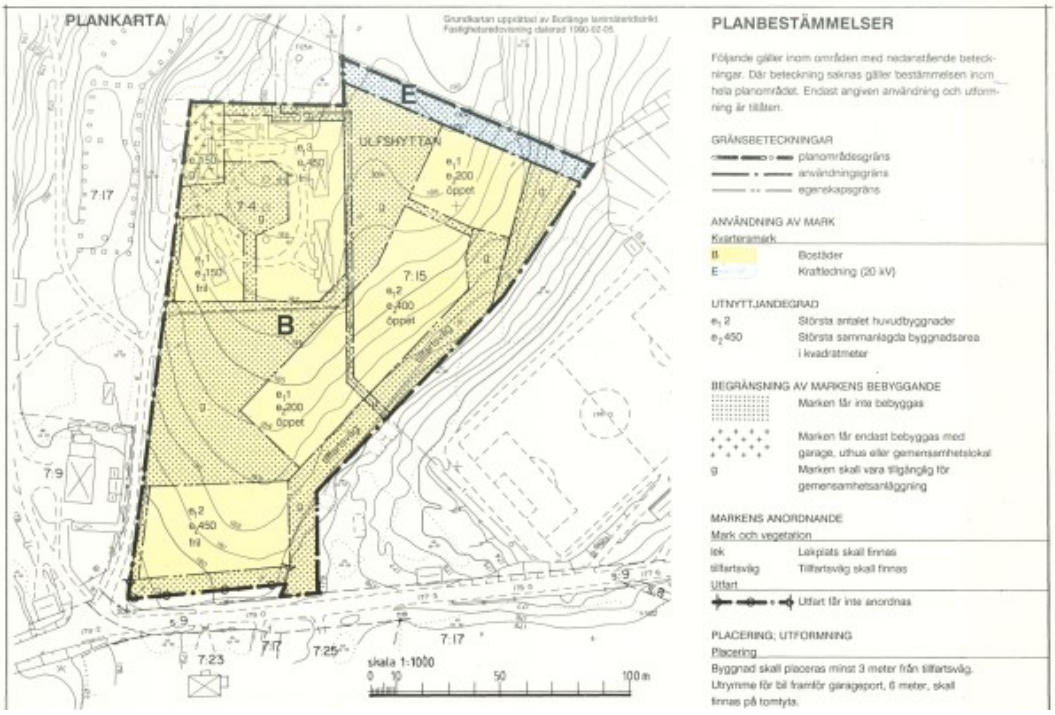
Det kan också noteras att det finns en stor outnyttjad detaljplan (byggnadsplan för Norbostrand från 1980) för bostadsbebyggelse strax öster om Ulvshyttan. Där har en omfattande exploatering redan prövats och det finns möjlighet att stycka av tomter för bebyggelse. Nu har det inte funnits efterfrågan på bostäder eller fritidsboende i denna del och ett genomförande har inte blivit av. Om tillkommande funktioner i Ulvshyttans skulle följa samma princip som från 1980, dvs. att förändringar sker på behörigt avstånd från kulturmiljön för att minska eventuella intressekonflikter, finns det risk att attraktiviteten och möjligheten till destinationsutveckling också uteblir.

Utifrån planbeskedet, det beslutade planuppdraget, gällande regelverk och underlag kan det ställas upp några teoretiska principer som visar olika förhållningssätt. Några sådana exempel har tagits fram i följande avsnitt, i syfte att bli mer konkret och ringa in vilken typ av ställningstaganden som kommer behöva göras. WSP lägger inte någon värdering eller något ställningstagande i de olika exemplen, utan de ska endast ses som en undersökning av ytterligheter, samt ett exempel med gällande plan som utgångspunkt. Faktiska ställningstaganden kräver medverkan av antikvarisk kompetens och behöver ske i samråd med länsstyrelsen. De exempel som visas i kommande avsnitt utgår från ett PBL-perspektiv och från ett undersökande och hypotetiskt förhållningssätt där flera intressen och perspektiv beaktas.

3.2 Exempel 1 - i linje med gällande detaljplan

Eftersom fastigheten Ulvshyttan 7:4, som det aktuella detaljplanearbetet avser, redan är detaljplanelagd har en lämplig markanvändning för området en gång prövats. Planen upprättades med stöd av tidigare plan- och bygglag och resulterade i en detaljplan för bostadsändamål och med tydligt avgränsande byggrättsområden. Detaljplanen ger fastighetsägaren en stark rätt att förverkliga det som detaljplanen tillåter. Grundregeln är att en planenlig bygglovsansökan ska beviljas. Men det bör uppmärksammas att en åtgärd skulle kunna vara planenlig och tillåten enligt plan- och bygglagen, men samtidigt vara otillåten enligt kulturmiljölagen.

I den gällande detaljplanen kan man se att byggnaderna för de tidigare pensionärsbostäderna, som ligger närmast kolhusruinen, var tänkta att rivas och ersättas. I stället har byggnaderna blivit kvar, men byggt om och kompletterats. Det kan noteras att det norra bebyggelseområdet ligger cirka 20 meter från kolhusruinen, med en väg och en slänt emellan. Den öppna gårdsbildningen i norr regleras som byggnadsfritt område. Byggrätten som anges i planens södra del har nyttjats för uppförande av bebyggelse. De östra byggrätterna, i sluttningen mot idrottsplatsen, har dock inte genomförts. Längs angöringsvägen, nära vägen mot hyttan och brukskontoret regleras ett större område som bebyggelsefritt. Det kan argumenteras för att gällande plan och pågående verksamhet, principiellt sett, motsvarar en fortsatt lämplig markanvändning och omfattning av bebyggelse.

Figur 11 Gällande detaljplan

Figur 12 Schematisk översikt, med samma principer som i gällande plan. Gula och orangea ytor visar ytor för bebyggelse eller camping, och gröna ytor representerar friytor.

Med ett sådant förhållningssätt skulle en ny detaljplan kunna ange markanvändningen O – tillfällig vistelse och B - bostäder, och att områden för byggnader och ställplatser i stora drag anpassas efter vad som redan tillåts. Med tanke på att de östra byggrätterna inte är exponerade mot hyttområdet skulle det kunna passa för ställplatser med campingkaraktär. Närmare hyttområdet skulle det kunna prövas mindre campingstugor som placeras glest. Då kan dagens öppna gräsytor fortsatt nyttjas som friytor och ge ett respektavstånd till fornlämningsområdet och bruksmiljön i övrigt.

3.3 Exempel 2 - striktare än gällande plan

Ett annat förhållningssätt skulle kunna vara att inte ta hänsyn till den gällande detaljplanen, utan att snarare pröva lämplig markanvändning utan att beakta de intressen som finns kopplat till gällande detaljplans byggrätter. Detta skulle kunna gå i linje med kulturmiljöprogrammets råd och riktlinjer om att ”ny bebyggelse inte bör uppföras i nära anslutning till lämningarna vid hyttmiljön…” I så fall skulle en omprövning kunna innebära en ny plan som endast tillåter bostad och stuguthyrning i den utsträckning som redan finns inom fastigheten. En sådan reglering hade varit mycket hård sett till avvägningen mellan allmänna och enskilda intressen, och det är tveksamt hur det skulle stå sig vid en prövning. Framför allt skulle en sådan plan inte vara i fastighetsägarens intresse, vilket skulle innebära att viljan att bekosta planarbetet försvinner.

Figur 13 Schematisk översikt, med en mycket strikt bedömning där bebyggelse och tillfälligt boende endast tillåts där det redan är bebyggt. Gula och orangea ytor visar ytor för bebyggelse och/eller camping, och gröna ytor representerar friytor.

3.4 Exempel 3 - mer tillåtande än gällande plan

Ett annat förhållningssätt kan vara att fokusera maximalt på att utveckla Ulvshyttan som ett besöksmål med olika typer av fritidsboende och besöksverksamheter. En sådan inriktning kan vara svårt att kombinera med ett sådant respektavstånd till hyttmiljön som kulturmiljöprogrammet indikerar. Å andra sidan kan ett mer tillåtande vägval möjliggöra en mer levande kulturmiljö och skapa stora mervärden. Med ett sådant tankesätt går det att föreställa sig att bebyggelse och ställplatser kan närma sig bruksmiljön ytterligare, och kanske även utökas norrut om markägoförhållandena tillåter och om intresse finns. I ett sådant scenario skulle det vara viktigt att beakta kulturmiljöprogrammets inriktning om anpassad utformning och att tillkommande byggnader ges traditionella volymer. Men med detta sagt behöver inte byggnader i två våningar uteslutas. Fastighetens västra del, mot hyttområdet, bör i så fall ha byggnader och anläggningar av permanent karaktär. Ställplatser med vita husbilar/husvagnar ger en campingkaraktär som ofta har ett mer brokigt och föränderligt utseende. En sådan del bör inte vara synlig från hyttområdet och kolhusruinen. Ett mer tillåtande angreppssätt kan öka möjligheterna för att verksamheten kan bli mer än ett fritidsboende, exempelvis med funktioner som kafé, butik och besöksservice som information, utställning och toaletter med mera.

Figur 14 Schematisk översikt, med en tillåtande bedömning med bebyggelse och verksamhet närmare bruksmiljön. Pilar i norr visar en hypotetisk utökning. Sådan expansion har inte efterfrågats av exploatören, utan det ska endast läsas som ett sätt att vidga de teoretiska möjligheterna i detta tidiga skede.

3.5 Sammanfattande riskanalys - kulturvärden

En sammanfattande riskanalys, utifrån Riksantikvarieämbetets metodik, har tagits fram. Se bilaga 1 för mer utförlig information. Tanken är att på ett överskådligt sätt visa vad de tre hypotetiska exemplen 1-3 som presenterats ovan kan innebära för risker. Risknivån innebär inte att något är rätt-fel eller lämpligt-olämpligt. Det är snarare en indikation på om kommande planering riskerar att innebära mer eller mindre komplicerad planprocess och olika omfattande utredningsbehov.

Perspektiv / Scenario	Exempel 1, i linje med gällande plan	Exempel 2, striktare än gällande plan	Exempel 3, mer tillåtande än gällande plan
KML (fornlämningsskydd)	🟡 Medel risk	🟢 Låg risk	🔴 Hög risk
PBL (genomförbarhet)	🟢 Låg risk	🔴 Hög risk	🟢 Låg risk
MB (mark/vatten)	🟢 Låg	🟢 Låg	🟡 Medel
Kulturhistoriskt	🟡 Medel	🟢 Låg (bäst)	🔴 Hög
Estetiskt	🟡 Medel	🟢 Låg (bäst)	🟡–🔴 Medel–hög
Socialt	🟡 Medel	🟡 Medel	🟢 Hög (bäst)
Fastighetsägarintresse	🟢 God balans	🔴 Svagt	🟢 Hög
Besöksmålsutveckling	🟡 Begränsad	🔴 Minimal	🟢 Maximal

Referenser

Digitala källor och publikationer

Översiktsplan Säters kommun, 2013-07-09

https://sater.se/wp-content/uploads/2024/02/op-saters-kommun-2013-1-1.pdf

Rapport framtagande av planeringsstrategi för mandatperiod 2022-2026, Säters kommun, 2024-02-22

https://sater.se/wp-content/uploads/2024/06/planeringsstrategi-sater-2022-2026.pdf

Kulturmiljöprogram, Kulturmiljöwebben, Säters kommun, 2024

https://storymaps.arcgis.com/collections/eec6998205ef405eaf2a199ac5f6749d

Arkeologisk schaktningsövervakning Ulvshyttan, Dalarnas museum 2022, drn 206/21, Lee Widegren Lundin

https://dalarnasmuseum.se/wp-content/uploads/Arkeologiskarapporter/arkrapporter2022/arkivrapporter2022/206-21-Ulvshyttan-arkivrapport.pdf

Detaljplan för Ulfshyttan 7:4 och del av 7:15 mm, Säters kommun/Hus- och planarkitekterna, 1990.

https://sater.se/wp-content/uploads/2017/06/1533l-detaljplan-ulfshyttan-7_4mm-vaster-om-idrottsplatsen-i-ulfshyttan-plankarta.pdf

https://sater.se/wp-content/uploads/2017/06/1533l-detaljplan-ulfshyttan-7_4mm-vaster-om-idrottsplatsen-i-ulfshyttan-plan-och-genomforandebeskrivning.pdf

Byggnadsplan för Norbostrand, Säters kommun/K-konsult, 1980

https://sater.se/wp-content/uploads/2017/06/1477s-byggnadsplan-for-del-av-ulfshyttan-7_17-norbostrand-plankarta.pdf

Boverket PBL Kunskapsbanken:

https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/

https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-miljobalken/

https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/samordning-med-kulturmiljolagen/fornlamningar/

https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-teori-och-praktik/underlag-kulturvarden/kulturmiljounderlag---vad-ar-det/

Fornsök Riksantikvarieämbetet

https://app.raa.se/open/fornsok/

Digitalt museum historiska bilder

https://digitaltmuseum.se/search?q=ulfshyttan

Offentliga publikationer och handlingar

PM beslutsunderlag planbesked för Ulvshyttan 4:7, Säters kommun, 2024-08-30

wsp.com